

10 TYPY VYDÁNÍ A VYDAVATELSKÁ PRAXE (EXEMPLÁŘ, EDICE, NÁKLAD). PROVENIENČNÍ ÚDAJE PRVOTISKŮ A STARÝCH TISKŮ

Ke studiu starých tisků je zapotřebí osvojit si též základy vydavatelské praxe. Meritorní místo zde má termín vydání neboli edice. Rozumíme jím jednak zveřejnění určitého díla tiskem, jednak místo v řadě všech vydání daného díla vyjádřené konkrétní pořadovou číslicí (vydání první) a konečně otisk produktu textologického studia. Pokud bylo totéž dílo vydáno podruhé, a to beze změn, hovoříme o reedici neboli přetisku. Novodobého anglického výrazu reprint se v souvislosti s vydavatelskou praxí minulých století neuzívá. K základním pravidlům práce se starými tisky patří nutnost údaj o vydání ověřit. Ne vždy se totiž informace, uvedená kupříkladu na titulní straně, zakládala na pravdě, poněvadž tiskař ani nakladatel nebyli v mnoha případech schopni postihnout, kolikáté vydání vlastně pořizují. To platí zejména o řecké a římské klasické literatuře hojně přetiskované během 17. a 18. století pro školní účely.

Od termínu vydání musíme rozlišovat **náklad**. Označuje se tak sice suma finančních prostředků vynaložená na výrobu určitého počtu exemplářů jednoho vydání, ale zde máme na mysli souhrnný počet výtisků jednoho vydání. Vedle homogenního nákladu, jehož jednotlivé exempláře vznikly otiskem nezměněných tiskových forem, a jsou tedy z hlediska textu, sazby, dekoru a ilustrací identické, je třeba rozlišit ještě náklad nestejnorodý. V něm přicházejí exempláře, které se od zbytku nákladu formálně liší a které tudíž můžeme z bibliografického hlediska klasifikovat jako vydání smíšené, vydání paralelní, vydání variantní anebo vydání přednostní.

Poněvadž formy vznikají sazbou kovových písmen, jejich schopnost otiskovat barvu je v podstatě neomezená. Výši nákladu tak předně určují hlediska odbytu (předpokládaný zájem čtenářské či sběratelské obce, výsledky předem vypsané subskripce, kupní síla regionu). Bez důležitosti nejsou samozřejmě ani technické a ekonomické možnosti výrobce či nakladatele (kapacita tiskárny a papírny, způsob tisku ilustrací, výlohy na výrobu včetně honorářů, platba novinového kolku apod.). V neposlední řadě bylo třeba při stanovení nákladu zohlednit také rozsah a jazyk textu, jeho obsahové zaměření, společenskou funkci a místo publikace v literárním životě společnosti (vydání první, vydání nové).

Počet otisků u jednotlivých edic se v počátečních staletích knihtisku nepublikoval. O výši nákladu nás leckdy ovšem informují dedikace, explicity, nakladatelské a knihkupecké seznamy a hlavně archivní materiály (nakladatelské smlouvy nebo neprodané zásoby v pozůstalostech tiskařů, nakladatelů i knihkopců). Ukazuje se, že zejména studium inventářů může zajímavým způsobem korigovat dosud rozšířené představy jak o obchodních schopnostech tiskařů i knihkopců, tak o čtenářských zájmech. Jako příklad titulu, který je našimi badateli jednomyslně považován za zaručený bestseller soudobé četby, budiž vzpomenut Mattioliho *Herbář aneb Bylinář* (Praha 1596). Lze se oprávněně domnívat, že Daniel Adam z Veleslavína pro toto druhé vydání stanovil náklad dva až tři tisíce exemplářů. Po smrti jeho pozůstalé manželky Anny bylo však roku 1606 inventováno 1062 neprodaných výtisků Herbáře (Bohatcová – Hejnic) a o mnoho let později roku 1640 leželo ladem u Bylinů, nových majitelů melantrišsko-adamovské živnosti, ještě 720 výtisků. Odhlédneme-li od pochopitelného nezájmu zahraničního trhu kvůli jazykové bariéře, nezbyváá než předpokládat, že domácí publikum sytilo své léčitelské a vzdělávací potřeby četnými tituly z Německa i prvním vydáním českého Herbáře 1562, a o zakoupení reedice s vysokou pořizovací cenou (6 kop grošů míšeňských) již tak soustředěný zájem neprojevovalo.

Teprve na přelomu 19. a 20. století se ustálil obvyklý uvádět výši nákladu na rubu titulního listu, anebo na konci publikace v tzv. *tiráži*. Ke specifickým zvyklostem nakladatelů německy mluvících zemí dodnes patří načítání nákladu (např. z údaje „2. Auflage, 6.-10. Tausend“ lze soudit, že první vydání bylo vyrobeno v objemu 5.999 výtisků).

Průměrný náklad nejstarších prvotisků dosahoval 100-200 exemplářů. S rostoucí úrovní tiskařského a papírnického řemesla a mohutnějším knižním trhem se náklad v závěrečných desetiletích 15. století zvýšil a hranice rentabilnosti a zisku se pohybovala mezi 300-400 prodanými výtisky. Od 16. století byly s ohledem na rostoucí vzdělanost měšťanské třídy realizovány již náklady početnější, průměrně 1.000-1.500 exemplářů. Ty staré tisky, které provázela velká společenská poptávka, dosahovaly ovšem počtů vyšších (náklad 4.000-5.000 měla kupříkladu některá Lutherova díla). Táž čísla se až do 18. století obecně udržovala i při výrobě kalendářů či pranostik. Naopak příležitostné tisky humanistického básnictví, určené pouze úzké vrstvě odběratelů, vznikaly zhruba v 200 exemplářích. Privátní tisky, které objednávaly soukromé osoby a které byly kvůli specifickému (např. erotickému) obsahu vyloučeny z veřejné distribuce, mívaly náklady ještě nižší.

Během 17. století se knižní náklady důsledkem společenské krize a ekonomické deprese upravovaly ve všech evropských tiskárnách směrem dolů. K oživení došlo až počátkem 18. století. Zahraniční dílny vyráběly časopisy

v průměrném počtu 500 výtisků, naukovou literaturu 500-1.500, beletrii a noviny 500-3.000, administrativní tisky 500-5.000, slovníky 3.000-7.000 a kalendáře do 10.000 výtisků. Oživení v Čechách a na Moravě je patrné až od 80. let 18. století. Pětistísíkové počty Tolerančních kalendářů Václava Matěje Krameria jsou obdivuhodné i z celoevropského pohledu. Předpokladem dalšího navyšování nákladů na počátku 19. století byla industrializace tiskáren a ovšemže i růst čtenářské obce, reforma školství apod. Zatímco tehdy byl obecně za velmi úspěšný považován náklad 10.000 výtisků, v polovině století se už počítalo s objemem 50.000 (tento počet charakterizuje vydání masové) a o sto let později dokonce s dvojnásobkem. Kupříkladu páté vydání desetidílné encyklopedie nakladatelství Brockhaus (1818-1820) mělo 12.000 exemplářů, Johann Friedrich von Cotta pořídil Schillerovy Sebrané spisy (1822) dokonce v 50.000 exemplářích. Nízké náklady českého básnictví počátku 19. století odrážely jednak neuspokojivý technický stav tiskáren, ale především nedůvěru výrobců a nakladatelů, plynoucí z malého zájmu čtenářů o původní domácí tvorbu. Namátkou lze vzpomenout náklad Čelakovského sbírky Ohlas písní ruských (1829), který v prvním vydání činil 500 výtisků, anebo Máchův Máj (1836) v počtu 600 výtisků. Jak ukazují potíže s distribucí, která ležela hlavně na obou autorech, i to bylo mnoho.

Jeden kus z celého nákladu lze v běžné komunikaci nahradit synonymem výtisk. V bibliografické praxi užíváme též termín **exemplář**. Každý exemplář vykazuje jednak obecné znaky a jednak znaky individuální. Obecné znaky vycházejí z opakovatelnosti tisku jakožto základního předpokladu realizace vydání a jsou společné pro množinu exemplářů zvanou náklad. Nelze však zapomínat, že k diferenciaci exemplářů téhož vydání přispíval mnohdy sám knihvazač, který vědomě produkoval exempláře dražší (s kompletními obrazovými přílohami) a levnější (bez příloh), anebo z nedbalosti vytvořil exempláře s chybným počtem či odlišným řazením příloh.

Následné fungování exempláře, k němuž se vztahuje tradiční latinská gnóma „habent sua fata libelli“, bylo logicky poznamenáno změnami majitelů a střídáním sociálních a kulturních prostředí. Individuální rysy exempláře, svědčící o jeho vlastnictví nebo o reflexi textu, nalezneme na vazbě, nebo v podobě supralibros, exlibris, razítek či štítků s knihovní signaturou a v podobě přípisů na přidešty, předsádkách i dalších textových listech. Autografní povaha přípisů bývá u podpisu podtržena dodatkem „manu propria“ (lat. vlastní rukou, někdy též jen m. p.). Vlastní čtenářský proces bývá v exempláři zpřítomňován kolorováním dekoru a ilustrací, rubrikováním, podtrháváním, komentováním a začerňováním textu, vytržením části publikace, anebo naopak vlepením disparátních textových či obrazových příloh a v neposlední řadě vevazováním bílých listů pro následné poznámky. Takto interfoliovány bývají vesměs kalendáře, doplňované chronologickými vpisky hospodářské povahy, a některá vlastivědná díla, obohacená kronikou rodiny, v jejíž vlastnictví se exemplář nacházel. Vypovídací hodnota rukopisných poznámek však bývá mnohdy snížena, anebo dokonce zcela zlikvidována násilným znečistěním či vystřihováním. Stejně tak neblaze působila každá převazba, při níž většinou mizelo ponětí o předchozím majiteli a s ním kvůli ořezu knižního bloku se ztrácela i část rukopisných marginálií. Všechny doklady o minulém životě knihy nazýváme souhrnným pojmem **provenience**. Ta, jak z výše uvedeného vyplývá, informuje o místě, době, způsobu a průvodních okolnostech nabytí (nákup, dar, dědictví, výměna, informuje o pořizovací ceně knihy, o ceně za práci knihvazače aj.). Je tak nasnadě, že provenienční údaje jsou významným pramenem k dějinám knižní kultury a k dějinám knihoven zvláště.

Nejnápadněji se osudy jednotlivých exemplářů projevují celkovým počtem a stavem dochování. Z tohoto hlediska hovoříme o intaktním neboli úplném exempláři, o defektním čili neúplném exempláři anebo o torzu. U svazkových děl se zachované svazky označují jako aparty. Množství exemplářů dochovaných do naší doby je významně ovlivněno jejich stářím, celkovým nákladem vydání, obsahem, formou a funkcí textu, způsobem čtení a v neposlední řadě i postojem cenzurních institucí. Obecně silnější kvantitativní potenciál u nás dnes vykazují katolické tisky náboženské před nekatolickými i před publikacemi naukovými a zábavnými, dále před jednolisty, drobnými tisky, časopisy a novinami. Mnohé exempláře z této efemérní kalendářové, zpravodajské či kramářské produkce šly z ruky do ruky, po generace se očitely až do opotřebování a v dnešní době již neexistují, nebyly-li již předešle zachráněny alespoň v konvolutu anebo opisem. Naopak u prvního vydání *Bible české* neboli Svatováclavské (Praha 1677-1715) je u nás dnes registrováno na 260 kompletních exemplářů či jednotlivých dílů, zatímco u nejčastěji dochovaného díla světského, totiž obrovité Münsterovy *Kozmografie české* (Praha 1554), evidujeme jen asi 90 exemplářů.

Jediný známý exemplář dokládající existenci původně početnějšího nákladu se nazývá unikát. Starší cizojazyčná literatura pro pojmenování unikátu užívala též latinský termín *cimélie*. Unikátnost lze postihnout též pojmem *rarum*. Nejméně druhý a další fyzicky zachovaný exemplář označujeme termínem duplikát, větší počet exemplářů jako multiplikáty. Běžně dochovaný výtisk může povýšit na unikát, je-li opatřen rukopisnou dedikací. Pro označení takové jednotliviny slouží termín dedikační exemplář.

10.1

Nyní probereme základní bibliografické termíny popisující vydavatelskou praxi. Z hlediska **opakovanosti** hovoříme o vydání prvním, vydání jediném, vydání novém a vydání posledním. **První vydání** se na titulních stranách latinských publikací nazývá dle humanistické praxe editio princeps (lat. první, přední). Starším českým ekvivalentem byl obrat „v nově vytištěno“. Vydání je opatřeno v rámci ostatních edic téhož díla nejnížší datací, a to nejen hlediskem letopočtu, ale v případě prvotisků, které přebíraly způsoby písarů, i denním datem. Samotný letopočet prvního zveřejnění tiskem ke spolehlivému stanovení prvního vydání nepostačuje někdy ani u tisků mladších. Existuje totiž nemálo případů, kdy ve stejném roce, ale v různých dílnách a zpravidla i na odlišných místech bylo vyrobeno více „prvních“ vydání. O prioritě pak znovu rozhoduje denní datum, je-li ovšem uvedeno, či spíše textologické studium, archivní pramen a sekundární literatura. Tyto opory postrádáme kupříkladu u mnoha německých aktuálních novinových letáků, které se během téhož roku takřka identicky tiskly v několika městech současně, takže příslušná edice se pak označuje perifrasticky jako „jedno ze čtyř vydání z roku 1527“. Naopak geneze Defoeova románu *Robinson Crusoe* (London 1719) je odbornou literaturou objasněna dostatečně. Ačkoli impresa denní datum nenesou, na základě archivních materiálů a textologického studia vzniklo časové stemma (řec. věnec), z něhož vyplývá, že během roku 1719 bylo připraveno několik typograficky odchylných vydání: první 25. dubna, druhé 8. května, třetí 6. června a čtvrté 6. srpna.

Došlo-li k dalšímu zveřejnění díla, hovoříme o vydání novém. Počty nových vydání jednotlivých literárních děl pochopitelně kolísají. Při obnově dřívější edice byly respektovány zájmy čtenářů, potřeby církve i státního aparátu. Stranou nezůstávala ani hlediska komerční a živnostenská, diktovaná účinností vrchnostenského privilegia. Důležitou roli hrály také kontakty tiskařů a nakladatelů s literárními poradci a mecenáši. Kupříkladu na první vydání kontemplativního spisu *Imitatio Christi* (Augsburg ante 1473), jehož autorství se připisuje Tomáši Kempenskému, navázalo do roku 1500 dalších 75 edic a předpokládá se, že neztenčený zájem čtenářů si do konce 19. století vyžádal ještě asi 3.000 evropských i mimoevropských vydání. Početnice Adama Rieseho *Rechnung auf der Linien und Federn* (poprvé Erfurt 1522) se v Německu na přelomu 16. a 17. století přiblížila k neuvěřitelnému šedesátému vydání. Tento typ učebnic se často přetiskoval také v Čechách, ale s frekvencí mnohem nižší, např. Ondřeje Klatovského z Dalmanhorstu *Knížka v českém a německém jazyku složená* (Praha 1540) dosáhla asi 13 vydání, poslední je z roku 1641. Na vrcholu nejfrekventovanějších děl zahraničních tiskáren stojí ovšem Bible. Během 15. století bylo v Evropě připraveno asi 131 kompletních vydání (99 latinsky, 15 německy, 12 italsky, 2 francouzsky, 2 česky a 1 katalánsky). Jen z německých tiskáren 16. století vyšlo na 93 různých edic latinských a 188 vydání v národním jazyce (převážně Lutherův překlad). Kupříkladu curyšská tiskárna Christopha Froschauera st. vyrobila čtyřicet jazykově německých kompletů (1527-1560) a jedenadvacet latinských (1532-1546). České a moravské dílny v letech 1488-1780 publikovaly pouze 16 jazykově českých překladů (dalších 7 vyšlo mezi 1506-1808 v cizině).

Soubor distinktivních znaků mezi minulým a novým vydáním tvoří odchylky v dataci, místě tisku (místě vydání), jménu tiskaře (nakladatele) i v kvantitě a kvalitě sazby či ikonografie. Změny může případně vykazovat též název díla. Signálem novosti vydání jsou také jinak bezpříznakové titulní poznámky typu noviter impressum (lat. nově tištěno), editio denuo recognita (znovu přezkoumaná), editio denuo retracta (znovu přečtená), editio novissima (pořízená zcela nově), editio optima (nejlepší), editio postrema (následující, druhá, poslední). Starší český obrat „v nově vytištěno“ se však většinou týkal prvního, do té doby neexistujícího vydání. Každému novému vydání přísluší vyšší pořadové číslo, které bývá sporadicky uváděno slovní formou na titulních stranách již od 16. století. Zůstala-li nová edice z hlediska textu a ikonografie zcela beze změn, hovoříme o **vydání nezměněném**. Naopak odchylky nových vydání se dle povahy a rozsahu postihují termíny vydání přepracované a vydání upravené. **Vydání přepracované** zpřístupňovalo text na rozdíl od edice předešlé v úplnější podobě, byť by mělo jít o přičlenění pouhé kapitoly. Titulní strany latinských publikací přepracování textu často avizovaly výrazy editio aucta a editio formata. Zveřejnění textu, založené na pronikavějších úpravách, které vycházely vstříc laickým skupinám čtenářů, označujeme jako **vydání upravené**. Text byl jazykově modernizován a krácen, případně i přebásněn. Nevyhovoval-li představám soudobé cenzury a směřoval-li nadto k dětskému čtenáři a mládeži, byl v souladu s mravněvýchovným a pedagogickým posláním edice upravován též věcně (zejména v erotických a politických pasážích). Na titulních stranách latinských publikací se úpravy avizovaly jako editio castigata (lat. vydání držené na uzdě), editio castrata (lat. vykleštěné), editio expurgata či purificata (lat. vyčištěné). Kastigátorovy editorské přístupy jsou charakteristické též pro **vydání „ad usum delphini“**. Původně tak bylo označováno 64 textově upravených, přeložených a slovníčkem doplněných svazků antické literatury určených primárně k povinné četbě syna Ludvíka XVI. Jejich náklad nepřesahoval 200 kusů. V humanistické praxi bylo

poměrně běžné každý další přetisk označovat slovy editio ultima (lat. poslední). Dnešní bibliografie termín **vydání poslední** užívá k označení edice, jíž se dalších přetisků už nedostalo.

10.2

Dle způsobu **výroby, výše nákladu a dalších technických kritérií** rozeznáváme např. vydání bibliofilní a vydání přednostní. Pro **bibliofilní edici** je charakteristický velký objem umělecko-řemeslné manuální práce, kvalitní typografie a originální knižní vazba. To jsou rysy, které z hlediska vyšší prodejní ceny staví bibliofilii proti **vydání lidovému**, pořízenému kvůli nízké pořizovací ceně naopak s minimálními výrobními náklady. Charakteristickým rysem bibliofilii je také malý náklad nepřesahující desítky, nanejvýše stovky výtisků. Tím se bibliofilie vyhranily jako antipod též k **vydáním masovým** – namnoze technicky i umělecky pokleslým (neboť nejmenší náklad tu začínal u 50.000 exemplářů).

V jistých ohledech se bibliofilní vydání formálně blíží **luxusnímu vydání**, jehož typografie lidová a masová kritéria nápadně překračuje. Skvostně pojaté edice, vyznačující se množstvím ilustrací, procovskou vazbou nebo nákladným knižním pouzdem, vznikaly již od 16. století, ale největší rozkvět zaznamenaly o 200 až 300 let později. Směřovaly k bohatší vrstvě čtenářů a sběratelů a na rozdíl od formálně příbuzných vydání bibliofilních zpravidla neměly omezený náklad. Kritéria luxusních edic splňují některá **vydání jubilejní**, kam řadíme alba, almanachy nebo jiné obrazové knihy vzniklé u příležitosti výročí soukromé osoby či instituce.

Byla-li menší část nákladu vyrobena z dedikačních a reprezentačních důvodů poněkud odlišně nežli zbytek jedné a téže edice, jde o **vydání přednostní**. Odlišnosti zasahují pouze formální rovinu exemplářů. U části nákladu bývala upřednostněna méně obvyklá tisková látka (barvený a mnohdy příjemně parfémovaný papír či dokonce pergamen, ba i hedvábí). Část nákladu dostávala též honosnější knižní vazbu. Přednostní čili dedikační exempláře získaly nejednou ráz bibliofilii také kolorováním, podpisem autora a vlastnoruční dedikací. Prvním tiskařem, který od roku 1494 počal náklad dělit dle komerčních i uměleckých hledisek, byl Aldo Manuzio st. Pro přednostní exempláře bibliofilii 19. a 20. století, vydávaných tímž způsobem, jsou charakteristické ještě podpisy ostatních tvůrců (ilustrátor, knihvazač, nakladatel, tiskař) a čísla výtisků (rukou, nebo razítkem 1/10 znamenající první exemplář z deseti číslovaných).

Zatímco označení menší části nákladu za vydání přednostní je z hlediska knižní kultury 19. a 20. století zcela legitimní, méně exaktních důvodů nacházíme pro užití termínů vydání paralelní a vydání variantní. Oba termíny jsou spjaty pouze se sférou starých tisků. Užívala je česká pozitivistická knihověda k označení těch exemplářů, které se od zbytku nákladu nějakým způsobem odlišují. Poněvadž názory na rozlišení paralely a varianty po desetiletí kolísají, domácí bibliografická praxe je v těchto otázkách krajně subjektivní. Jednodušší situace panuje naopak v zahraničí, kde se rozdíly mezi paralelním a variantním typem edice nehledají a exempláře jakkoli odchylné od zbytku nákladu jsou označeny za nové vydání. Posuzujeme-li odchylný exemplář a zbytek nákladu, o vydání paralelním se hovořilo tehdy, spočívaly-li rozdíly pouze v opravách sazby. Nejčastěji šlo o nápravu mylného číslování listů, sloupců a stran. Analogicky bývala za paralelu označována oprava letopočtu v impresu. Jako paralelní vydání byly chápány také výtisky s ortograficky čistší sazbou. Paralela k těmto vydáním vznikala také užitím odlišné tiskařské barvy, např. objevila-li se v nadpisu namísto červené černá.

Pokud se však některé exempláře od zbytku nákladu odlišovaly podstatnějšími zásahy do tiskových forem, hovořilo se o **vydání variantním**. Byla-li chybnou manipulací v knihtiskařském lisu poškozena sazba, její rekonstrukce se někdy z nedbalosti a někdy úmyslně odklonila od předlohy. Změny pak zasáhly nejen grafický rozvrh (zalomení řádků), ale i věcnou rovinu určité části textu. Za variantní byly dále označovány výtisky s obměněnými ilustracemi, které nahrazovaly technicky už nedostačující obrazový aparát původní. V žádném případě sem však nepatřily exempláře lišící se počtem hlubotiskových příloh, neboť k rozrůznění původně homogenního nákladu přispíval už knihvazač, který kvůli snížení prodejní ceny do některých exemplářů původně zamýšlený frontispis či jiné přílohy nevěvázal. Přílohy vyřezávali, i když s jinými motivy, také čtenáři. Takto postižené výtisky nelze pojímat jako variantní, nýbrž porušené. Tam, kde v rámci jedné homogenní edice (spíše však řekněme pracovního cyklu) byla pragmaticky vyměněna dedikace, se výpovědní hodnota vydání jako celku narušuje a vytváří se již nový vydavatelský objekt. Také zde neuvažujeme o variantě, ale o novém vydání.

Nový vydavatelský objekt vzniká dále spojením tiskařských složek pocházejících z minimálně dvou časově rozdílných výrobních cyklů. Takové případy nastávaly, když tiskárna natiskla určité části díla ve větším nákladu a přebytečné archy použila při přípravě vydání nového, které – pokud je tato okolnost ovšem objevena –

nazýváme **vydání smíšené**. Byl-li ke starším nerozprodáným výtiskům připojen pouze dodatečně vzniklý titulní list s evidentně mladším impresem či jinak aktualizovanými údaji, hovoříme o **vydání obálkovém**.

Tento typ však nelze zaměňovat s **vydáním titulovým**, v němž se některé exempláře původně homogenního nákladu na knižním trhu prezentují z obchodních důvodů několika odlišnými titulními listy současně. Nejčastěji šlo o to, že v některých exemplářích, určených k distribuci knihkupcem, je impresum knihkupcovo, a ta část nákladu, kterou si pro obchodování ponechal tiskař, byla v impresu podepsána výrobcem.

10.3

Třetí, zcela samostatnou a specifickou skupinu vydání můžeme vytvořit **hlediskem hodnověrnosti a čistoty textu**. Je-li edice založena na textu „poslední ruky“ autora, bývá na titulních stranách latinských publikací značena jako editio authentica (lat. vydání původní) nebo editio definitiva (lat. konečné). Česky ji pojmenováváme **vydání autentické**. Podílel-li se autor přímo či nepřímo taktéž na typografických návrzích či na podobě knižní vazby díla, hovoříme o **vydání originálním**. Každý z výtisků má pak nárok být pojmenován autorskou knihou. Od konce 19. století se autorská kniha nejčastěji vyskytuje ve sféře bibliofilů a jiných soukromých tisků.

Vydání založené na autorově výslovném souhlasu se zveřejněním díla se nazývá **autorizované**. Souhlas se přitom netýká pouze autentického textu „poslední ruky“, nýbrž i jeho překladů a adaptací. V praxi je tento způsob vydání svázán se vznikem a uplatňováním autorského práva. Aby byla síla autorizace ještě více podtržena, vydání může být označeno „**ne varietur**“ – jeho text je autorsky definitivní a – jak poukazuje latinský výraz – nesmí být v budoucnosti již měněn. Opakem je **vydání neautorizované** čili vzniklé bez autorova souhlasu se zveřejněním. Lavinovitě množství neautorizovaných vydání minulých staletí plynulo z neexistujícího autorského práva. Na titulních stranách některých latinských edic je neautorizované vydání značeno termínem editio spuria (lat. nečistá, špinavá).

Text schválený v rámci předběžné cenzury kompetentní institucí bývá v tisku označován jako **vydání aprobované**. O aprobaci čili schválení informuje většinou poznámka na rubu titulního listu. Podobné znaky vykazuje **vydání vzorové**, poněvadž představuje textově závaznou edici, která je vzorem (předlohou) pro další, nová vydání. Charakteristický je především pro liturgickou literaturu, obnovovanou tiskem na pokyn a pod dohledem nejvyšších církevních hodnostářů. Titulní strany latinských publikací ho avizují obvykle termínem editio typica (lat. vydání vzorové). Poněkud odlišný význam má ovšem termín **standardní publikace**. Takto označujeme dílo, které je v určité oblasti naukové literatury považováno za měřítko kvality žánrově, tematicky nebo ilustračně příbuzných zpracování. Standardní úroveň botanické příručky vykazuje kupříkladu široce oblíbený Mattioliho *Herbář jinak Bylinář* (Praha 1562). Naopak za nestandardní lze považovat náš překlad Münsterova díla *Kozmografia česká* (Praha 1554), poněvadž zde chybí pro žánr tolik charakteristické mapy a veduty.

10.4

Čtvrtá a poslední skupina vydání navazuje na předchozí typy edic a týká se **zveřejňování textů vzniklých na základě textologického studia**. Na prvním místě je třeba uvést **vydání dokumentární**, což je forma zpřístupnění některého z textových pramenů, která počítá s maximálně možným zachováním všech grafických, ba i optických vlastností psané či tištěné předlohy. Děje-li se tak pomocí knihtisku, vzniká **vydání diplomatické**. To se pořízuje *transliterací* (lat. trans = pře-, littera = písmeno) čili formou písmenkového přepisu. Prvořadým cílem je věrně zachovat grafické vlastnosti předlohy včetně morfologie sazby. Proto se repertoár moderního tiskového písma dle nutnosti doplňuje o nově zhotovené nápodoby původních slitek a zkratk. Tato technologie se ke zveřejňování unikátních exemplářů užívala ještě počátkem 20. století, ale s masovým rozvojem fotografie a polygrafických technik byla vytlačena **vydáním faksimilovaným**. Jeho výsledný produkt se nazývá faksimile. Většinou jde o věrné napodobení rukopisné či tištěné předlohy (cimélie) nebo trojrozměrného předmětu (pečeti) s cílem ochránit a široce zpřístupnit originální objekt. Nejstarší poměrně věrné náhrady vznikaly již v 16. století, kdy se při nápodobě středověkých kodexů velmi dobře uplatnil mědiryt. Od poloviny 19. století, kdy se faksimilování rozrostlo do větších rozměrů, byla s úspěchem využívána litografie. I když později výrobu obohatily nové, fotomechanické postupy, čas od času vznikaly edice ještě na bázi ruční sazby. To je případ jubilejního vydání *Kroniky trojanské* (Praha 1918), k jehož sazbě byla užita věrná kopie původní bastardy.

Vedle dokumentárního neboli pasivního vydání rozeznáváme **vydání kritické**, které zpřístupňuje text s využitím vědecké kritiky jako základního předpokladu *transkripce* (lat. trans = pře-, scribere = psát). Při transkribování se normalizuje z jazykového i literárního hlediska nepodstatný grafický ráz památek a všechny relevantní a historicko-mluvnický zdůvodnitelné jevy jsou naopak úzkostlivě zachovány. Kritické vydání se navenek realizuje jako vydání vědecké a vydání čtenářské. O **vědeckém** mluvíme tehdy, obsahuje-li standardizovaný průvodní aparát (úvod, všestranný rozbor editované předlohy, různočtení, textově kritické poznámky, vysvětlivky a diferenční slovník). Nejstarší vědecké vydání v dějinách českého knihtisku pořídil Pavel Ješín z Bezděží pro dílnu Daniela Carolida z Karlsperka. Edice pod názvem *Kronika stará kláštera boleslavského* (Praha 1620) zpřístupňovala rukopisně tradovanou Kroniku takřečeného Dalimila z počátku 14. století. Speciální formou vědecké edice je **vydání synoptické**, v němž se zpřístupňuje několik textových pramenů díla, a to většinou prostřednictvím sloupcové sazby, která dává opticky vyniknout jednotlivým odlišnostem. Opakem vědeckého vydání je **vydání čtenářské**. Neliší se od něho ovšem v prezentaci textu, ale poněvadž směřuje k širším vrstvám vnímatelů, standardní textově kritický aparát odpadá a věcné vysvětlivky jsou zařazeny jen v nejn nutnějších případech.